

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ Й ПРАВА

УДК 347.1

Котуха О. С.,

kotuhai@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-1198-8849, Researcher ID: G-6561-2019,

к.ю.н., проф., декан факультету права,

Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

МЕЖІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: ПОНЯТТЯ ТА ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАКРІПЛЕННЯ

Анотація. У статті досліджено межі обмежень прав і свобод людини і громадянина, їх поняття та законодавче закріплення. Зазначено, що гарантовані Конституцією України права та свободи людини і громадянина України можуть бути обмежені. Випадки, коли допускаються обмеження прав і свобод детально описані на рівні Конституції України та передбачені нормами міжнародного права. До найбільш дієвих заходів обмежень прав людини державою відносять запровадження надзвичайного та військового стану. Здебільшого обмеження посилюються, якщо загроза постає перед усім суспільством. Саме тому під час введення військового стану права людини можуть бути обмежені заради загального блага. Наголошено, що формами обмежень прав людини в залежності від обставин можуть бути обов'язки, заборони, заходи захисту, покарання, відповідальність, запобіжні заходи тощо. Так, будь-яке встановлення чинним законодавством України юридичної відповідальності за порушення особою юридичних обов'язків є обмеженням прав і свобод людини і громадянина. Для кожної сучасної держави характерна власна система конституційно закріплених загальнолюдських цінностей, що створює підстави для встановлення меж реалізації громадянами України своїх прав і свобод. Ці підстави можна визначити як сукупність критеріїв та орієнтирів, що окреслюють межі користування громадянами України своїми конституційними правами та свободами, а також здійснення, у межах Конституції України та законів України органами державної влади та органами місцевого самоврядування належних їм повноважень. Зроблено висновок, що основою правового феномену прав і свобод людини є взаємодія їх з державою. Саме держава бере безпосередню участь у встановленні, визнанні, реалізації й гарантуванні прав і свобод людини. З огляду на це, при введенні державою обмежень прав і свобод людини та громадянина потрібно знайти баланс між невід'ємними правами людини й дотриманням правопорядку в суспільстві. Будь-яке запровадження обмежень прав і свобод людини у встановлених межах має відповідати вимогам чинного законодавства. У зв'язку із цим існує гостра потреба в законодавчому закріпленні правового визначення обмежень прав і свобод людини і громадянина, поняття меж обмежень, що запроваджуються. Адже визначення й законодавче закріплення меж обмежень прав і свобод, знаходження балансу між діями громадян, суспільними інтересами й власне самою державою, а також заборони на зловживання державною владою, посадовими особами під час реалізації обмежень прав людини є в наш час найактуальнішим питанням, що стосується практично всіх сфер життя суспільства.

Ключові слова: права людини, правові гарантії, правові обмеження, обмеження прав людини, межі обмежень прав людини, цілі обмежень прав людини, правова держава, правопорядок.

Kotukha O. S.,

kotuhai@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-1198-8849, Researcher ID: G-6561-2019,

PhD in Law, Prof., Dean of the Faculty of Law,

Lviv University of Trade and Economics, Lviv

LIMITS ON RESTRICTIONS OF HUMAN RIGHTS: CONCEPT AND LEGISLATIVE CONSOLIDATION

Abstract. This article explores the limits of restrictions on the rights and freedoms of individuals and citizens, their concept, and legislative consolidation. It is noted that the rights and freedoms of individuals

and citizens of Ukraine, as guaranteed by the Constitution of Ukraine, may be restricted. The cases in which such restrictions are permissible are detailed in the Constitution of Ukraine and provided for by norms of international law. Among the most effective measures for restricting human rights by the state are the introduction of martial law and a state of emergency. Generally, restrictions intensify when the entire society is under threat. Therefore, during martial law, human rights may be limited for the sake of the common good.

It is emphasized that depending on the circumstances, forms of restriction of human rights may include obligations, prohibitions, protective measures, punishments, liability, preventive measures, and so on. Thus, any establishment of legal liability by the current legislation of Ukraine for violation of legal duties by an individual constitutes a restriction of human rights and freedoms. Every modern state has its own system of constitutionally enshrined universal values, which form the basis for determining the limits of the realization of rights and freedoms by the citizens of Ukraine. These foundations can be defined as a set of criteria and guidelines that outline the boundaries of citizens' exercise of their constitutional rights and freedoms, as well as the implementation—within the framework of the Constitution and laws of Ukraine—of the powers of state and local self-government bodies.

The article concludes that the foundation of the legal phenomenon of human rights and freedoms lies in their interaction with the state. It is the state that plays a direct role in establishing, recognizing, implementing, and guaranteeing human rights and freedoms. In this context, when imposing restrictions on human and civil rights and freedoms, the state must find a balance between the inalienable rights of the individual and the maintenance of public order in society. Any imposition of such restrictions within established boundaries must comply with the requirements of the current legislation.

There is thus an urgent need for the legislative consolidation of the legal definition of restrictions on human and civil rights and freedoms, including the concept of the limits of such restrictions. The definition and legislative entrenchment of the boundaries of restrictions on rights and freedoms, the balance between citizens' actions, public interests, and the state itself, as well as prohibitions on abuse of state power and official authority during the implementation of human rights restrictions, are currently among the most pressing issues affecting nearly all spheres of public life.

Key words: *human rights, legal guarantees, legal restrictions, restriction of human rights, limits of human rights restrictions, purposes of human rights restrictions, rule of law, public order.*

JEL Classification: K10, K40

DOI: <https://doi.org/10.32782/2616-7611-2025-17-01>

Вступ. Проблема співвідношення прав і свобод людини та громадянина в Україні та діяльності держави є особливо важливою для сучасного розвитку вітчизняного права. Тим паче, що інтереси окремої людини можуть суперечити інтересам інших суб'єктів права, суспільства, держави загалом. У цьому випадку однією з форм конституційних обмежень прав і свобод людини і громадянина виступають конституційні обов'язки, що означають міру належної поведінки суб'єктів права через необхідність співвідношення власних інтересів з інтересами суспільства та держави [1, с. 98]. Це робить питання про обмеження прав і свобод людини з боку владних інститутів, передовсім державних, одним з найактуальніших у політико-правовому просторі впродовж існування людської цивілізації.

Сучасну правову державу неможливо уявити без існування й реалізації на практиці норм права, які регулюють діяльність людей. Для забезпечення нормального суспільного життя індивідів за допомогою правових засобів держава визначає способи реалізації громадянами України своїх прав і свобод та способи врегулювання такої

поведінки з боку держави.

Варто зазначити, що нинішня ситуація в Україні з огляду на війну з боку РФ і ті зміни, які були запроваджені в цих умовах з питань забезпечення й захисту прав людини, також посилюють актуальність означеної проблеми, зокрема, щодо необхідності запровадження обмежень в інтересах кожної людини, громадянина України. При цьому потрібно враховувати баланс інтересів людини, суспільства й держави.

Також важливо підкреслити, що проблема прав людини, їх обмежень продиктована чинниками міжнародного значення, адже відображена в Загальній декларації прав людини. Як зазначено в її преамбулі, «забезпечення прав людини – це завдання, до виконання якого мають прагнути всі народи і держави, аби кожна людина й суспільство загалом, завжди маючи на увазі цю Декларацію, прагнули сприяти повазі прав і свобод людини та їх забезпеченню» [2].

Таким чином, гарантовані Конституцією України права та свободи людини і громадянина України можуть бути обмежені. Випадки, коли допускаються обмеження прав і свобод детально

описані на рівні Конституції України та передбачені нормами міжнародного права. До найбільш дієвих заходів обмежень прав людини державою відносять запровадження надзвичайного та військового стану. Здебільшого обмеження посилюються, якщо загроза постає перед усім суспільством. Саме тому під час введення військового стану права людини можуть бути обмежені заради загального блага. Отже, передбачені Конституцією України обмеження прав і свобод людини і громадянина в Україні є доречними, оскільки заходи, що вживаються державою запобігають руйнуванню нормального стану суспільства в цілому.

Ступінь наукової розробки проблеми. Проблемі прав і свобод людини велику увагу приділено в зарубіжних дослідженнях, зокрема: А. Брюль, М. Морлок, Ф. Хатлер, К. Хессе. Обмеження прав людини стали предметом дослідження багатьох вітчизняних вчених-правознавців, наприклад: О. Барабаш, Д. Гудими, М. Дамірлі, М. Козюбри, А. Колодія, А. Мерник, Н. Оніщенко, О. Осинської, А. Олійника, Н. Пархоменко, Т. Подорожної, П. Рабіновича, О. Скакун, М. Хавронюка та ін.

Мета статті. Метою статті є комплексний аналіз меж обмежень прав і свобод людини і громадянина, дослідження їх поняття та законодавчого закріплення.

Виклад матеріалу. При введенні державою обмежень прав і свобод людини і громадянина в Україні необхідно враховувати баланс між невід'ємними правами людини та дотриманням правопорядку в суспільстві між громадянами України та державою, дотримання всіх пропорційних цілей таких обмежень. При цьому, будь-яке обмеження прав і свобод у встановлених межах

має відповідати вимогам чинного законодавства України та нормам міжнародного права. Як переконує А. Мерник, інститут обмеження прав і свобод людини та громадянина відповідає духу права й закріплюється в міжнародній нормі права, а саме в ст. 29 Загальної декларації прав людини, відповідно до якої під час здійснення своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно для забезпечення належного визнання й поваги прав і свобод інших і забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку й загального добробуту в демократичному суспільстві [3, с. 44]. Міжнародні стандарти встановлення правових обмежень зафіксовані у ст. 9 Конституції України: «Загальновизнані принципи і норми міжнародного права і міжна-

родні договори України є частиною національного законодавства» [4].

У тексті Конституції України термін «обмеження права» використовується в багатьох положеннях, зокрема, у деяких статтях йдеться про обмеження, хоча сам термін не вживається. Аналіз норм Конституції України, галузевого законодавства, і навіть правових позицій Конституційного Суду України дозволяє зробити висновок, що в них фактично йдеться про ті чи інші форми обмеження прав і свобод людини і громадянина України, як зовнішнього прояву його змісту чи конкретного способу реалізації цих прав.

Формами обмежень прав людини в залежності від обставин можуть бути обов'язки, заборони, заходи захисту, покарання, відповідальність, запобіжні заходи тощо. Так, будь-яке встановлення чинним законодавством України юридичної відповідальності за порушення особою юридичних обов'язків є обмеженням прав і свобод людини і громадянина. Наприклад, юридична відповідальність завжди несе в собі обмеження права на свободу та особисту недоторканність чи права власності. Обов'язок сплачувати податки обмежує право власності, обов'язок проходити військову обмежує право на свободу пересування, вибір місця проживання тощо.

Для кожної сучасної держави характерна власна система конституційно закріплених загальнолюдських цінностей, що створює підстави для встановлення меж реалізації громадянами України своїх прав і свобод. Ці підстави можна визначити як сукупність критеріїв та орієнтирів, що окреслюють межі користування громадянами України своїми конституційними правами та свободами, а також здійснення, у межах Конституції України та законів України органами державної влади та органами місцевого самоврядування належних їм повноважень [5].

З урахуванням вище викладеного можна сказати, що норми права, що передбачають можливість обмежень основних прав і свобод людини та громадянина в Україні, через їх особливу значущість у системі національного законодавства мають основоположне значення для правового регулювання загалом, встановлюють правовий режим обмеження права і свободи людини і громадянина в Україні, який, хоч і є самостійним режимом, проте є все ж таки вторинним (допоміжним) по відношенню до загального конституційно-правового режиму реалізації людиною своїх прав і свобод [6]. З огляду на зазначене, межі реалізації прав і свобод, закріплені на конституційному рівні держави виражаються у встановленні загальних підстав таких обмежень, оскільки спрямовані

на захист прав і свобод людини та балансу між інтересами особистості та інтересами держави.

Право, як вважав І. Кант, виступає «сукупністю умов, що дозволяють поєднати свавілля (свободу) однієї особи зі свавіллям (свободою) іншої з погляду загального закону свободи» [7]. На переконання Ш. Монтеск'є «свобода є правом робити все, що дозволено законами» [8, с. 74]. П. Гольбах зазначав: «Всяка людина вільна, однак суспільство володіє правом позбавляти її волі, свобода перестає бути правом громадянина, якщо він зловживає нею, використовуючи її на шкоду своїм співгромадянам» [9, с. 272].

Слід визнати, що жодне суспільство, навіть найбільш демократичне, не може обійтися без правових обмежень. Це вимога нормальної організації суспільного життя. Як у свій час наголошував відомий мислитель Ж.-Ж. Руссо, «людина народжується вільною, але всюди у кайданках» [10, с. 198]. Це твердження обґрунтовано тим, що людина виступає не лише як окремий індивід, але як член спільноти людей. Однією з визначальних ознак обмеження права (свободи) є те, що це завжди встановлена межа свободи індивіда. Прагнучи встановити цю межу, право сприяє тому, щоб у спільному житті запанував порядок, заснований на свободі.

«При здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві» (п. 2 ст. 29 Загальної декларації прав людини) [2]. Отже, правові обмеження прав і свобод людини і громадянина в Україні завжди повинні переслідувати мету – знайти розумний компроміс між суспільною необхідністю та інтересами носія прав і свобод. Безумовно, обмеження прав і свобод можливе до тих меж, у яких воно не вступає в суперечність із справжнім призначенням права.

Метою обмежень прав людини виступають: попередження протиправної поведінки суб'єктів права; заохочення та стимулювання соціально корисної поведінки людини; реалізація людиною та громадянином України своїх прав і свобод у визначених чинним законодавством межах. Отож, мета обмежень зводиться до впорядкованості суспільних відносин, їх належного правового регулювання.

Підкреслимо, що межі діяльності людини встановлюються не довільно, а для досягнення соціальної мети, яка полягає у недопущенні завдання шкоди конституційному ладу, безпеці держави,

громадському порядку, життю та здоров'ю, законним інтересам інших громадян України. Обмеження основних прав людини і громадянина є не самоціллю, і не проявом беззаконня держави, а соціально виправданими діями, покликаними забезпечити стабільний розвиток суспільства та ефективний правопорядок.

Слід зазначити, що це вичерпний перелік цілей обмежень основних прав і свобод людини і громадянина в Україні. Цей перелік за певних умов може бути розширений. Утім, в умовах надзвичайних ситуацій, викликаних поведінкою самої людини або навіть держави (наприклад, війна з боку РФ), або діями стихійних сил природи та загроз територіальності цілісності України, безпеці особи та існуючому громадському порядку, для стабілізації суспільно-політичної ситуації та нейтралізації негативних наслідків цих дій виникає необхідність відступу від деяких положень Конституції України та застосування спеціальних заходів задля забезпечення нормальної життєдіяльності людини. Тобто необхідним є введення в дію спеціальних конституційно-правових режимів функціонування органів державної влади та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій тощо.

Такі режими, що мають на меті підтримку обороноздатності України, національної безпеки та безпеки громадян України в умовах настання надзвичайних ситуацій, отримали в юридичній науці назву «особливі правові режими». Таким чином, в період дії особливих правових режимів відбувається тимчасовий перерозподіл взаємних прав та обов'язків між людиною та державою, розширення повноважень органів державної влади та покладання додаткових обмежень на громадян України.

Важливою умовою правомірності обмежень прав і свобод людини і громадянина в Україні є пропорційність або заборона надмірних обмежень. Зміст цього правила полягає у попередньому з'ясуванні реальної небезпеки для загальнолюдських цінностей, що зумовлює вжиття заходів щодо обмеження прав людини, які власне є пропорційними відповідним загрозам [3]. Тобто, мова йде про те, що завдана шкода правам і свободам людини і громадянина в Україні, виправдана лише в тому ступені, в якому вона викликана необхідністю (принцип економії втручання) [11]. Обмеження прав і свобод можливе до тих меж, поки воно не вступає в суперечність із змістом та метою самого права. Тому, наприклад, чинне законодавство встановлює, що діяльність органів державної влади, що обмежує права і свободи громадян України, має негайно припинятися.

Тим часом цілі обмеження прав і свобод людини закріплені практично у всіх міжнародно-

правових документах. Так, у найбільш концентрованому вигляді мета обмежень зафіксована у вже згадуваній Загальній декларації прав людини 1948 року. Такими цілями є (п. 2 ст. 29):

1) забезпечення належного визнання й поваги прав і свобод інших людей;

2) задоволення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві [2].

Обмеження основних прав і свобод відображено в рішеннях Європейського суду з прав людини (наприклад, «Мелоун проти Сполученого Королівства» (1984) [12], «Аман проти Швейцарії» (2000) [13], «Ротару проти Румунії» (2000) [14]). У своїх рішеннях Суд показав, що у разі обмежень «...повинен бути певний ступінь юридичного захисту у внутрішньому праві проти свавільного втручання органів державної влади». З іншого боку, як слушно наголошує П. Рабінович «саме мета визначає структуру правової норми і формує зразок необхідної поведінки» [15]. Тобто обмеження прав людини перебувають під юридичним захистом та мають відповідати певній меті.

Отже, визначення цілей і можливостей меж обмеження прав і свобод, а також їх законодавче закріплення є важливим завданням, що стоїть перед державою. Визначення критеріїв обмежень має відповідати об'єктивним причинам їх запровадження, які необхідно законодавчо закріпити. У разі запровадження державою обмежень прав і свобод громадян держава повинна враховувати кілька критеріїв їх допустимості. Зокрема, обмеження повинні аналізуватися з урахуванням принципів пропорційності, загальної рівності, обмеження мають бути об'єктивно виправданими, обґрунтованими й переслідувати конституційно значущі цілі, щоб бути допустимими; обмеження повинні мати конкретні підстави; при встановленні обмежень має дотримуватися співвідношення публічних і приватних інтересів.

Висновки. Отже, основою правового феномену прав і свобод людини є взаємодія їх з державою. Саме держава бере безпосередню участь у встановленні, визнанні, реалізації й гарантуванні прав і свобод людини. З огляду на це, при введенні державою обмежень прав і свобод людини та громадянина потрібно знайти баланс між невід'ємними правами людини й дотриманням правопорядку в суспільстві.

Безумовно, будь-яке запроваджуване обмеження прав і свобод людини у встановлених межах має відповідати вимогам чинного законодавства. У зв'язку із цим існує гостра потреба в законодавчому закріпленні правового визначення обмежень прав і свобод людини і громадянина, поняття меж

обмежень, що запроваджуються. Адже визначення й законодавче закріплення меж обмежень прав і свобод, знаходження балансу між діями громадян, суспільними інтересами й власне самою державою, а також заборони на зловживання державною владою, посадовими особами під час реалізації обмежень прав людини є в наш час найактуальнішим питанням, що стосується практично всіх сфер життя суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Подорожна Т. С. Правовий порядок: теоретико-методологічні засади конституціоналізації : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 536 с.

2. Загальна декларація прав людини : міжнар. док. від 10.12.1948 / ООН. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 10.03.2025).

3. Мерник А. М., Кузьміна В. О., Бурлаков Б. М. Обмеження прав і свобод людини в сучасних умовах: теоретичний і практичний аспекти. *Restrictions on Human Rights and Freedoms in Modern Conditions: Theoretical and Practical Aspects*. 2020. № 2. С. 42–46. URL: http://lsej.org.ua/2_2020/11.pdf (дата звернення: 10.03.2025).

4. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.03.2025).

5. Шимон О. М. Обмеження та заборони як засоби запобігання адміністративним правопорушенням, пов'язаним з корупцією, у діяльності державних службовців в Україні : дис. ... д-ра філософії : за спеціальністю 081. Запоріжжя, 2020. http://phd.znu.edu.ua/page/PhD/Shymon_dis.pdf (дата звернення: 10.03.2025).

6. Савенкова І. Є. Правомірне обмеження прав і свобод людини в міжнародному праві. *Закарпатські правові читання* : матер. VII Міжнар. наук.-практ. конф. / за заг. ред. В. І. Смолянки, Я. В. Лазура, О. Я. Рогача, І. М. Полюжин. Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2015. Т. 1. С. 229–233. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/20626/1/правомірне%20обмеження%20прав%20і%20свобод%20людини%20в%20міжнародному%20праві.pdf> (дата звернення: 10.03.2025).

7. Рабінович С. Природно-правові засади юридичного регулювання суспільних відносин в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.12. Львів, 2010. 440 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/299/1/%D0%A0%D0%B0%D0%B1%D1%96%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87%D0%A1.%D0%9F.pdf> (дата звернення: 10.03.2025).

8. Музика І. В. Історія вчень про державу і право. Київ : Вид-во Вищої школи права при Ін-ті держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2000.

9. Дробішевський С. А. Класичні теоретичні уявлення про державу, право і політику. Київ : Вид-во КДУ, 1998.

10. Савченко В. О. Свобода волі в цивільному праві : монографія. Вінниця : УКРЛОГОС Груп, 2024. 466 с.

11. Фігель Ю. О. Теоретичні аспекти обмеження прав людини. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Сер. : Юридичні науки.* 2016. № 837. С. 357–361. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/jun/5037/vnulpurn201683759.pdf> (дата звернення: 10.03.2025).

12. Case of Malone v. The United Kingdom (Application no. 8691/79), ECHR 2 August 1984. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57533> (viewed on 10.03.2025).

13. Case of Amann v. Switzerland (Application no. 27798/95), ECHR 16 February 2000. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-58497> (viewed on 10.03.2025).

14. Case of Rotaru v. Romania (Application no. 28341/95), ECHR 4 May 2000. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58586> (viewed on 10.03.2025).

15. Рабінович П. М. Норма права. Юридична енциклопедія : у 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова) [та ін.] ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ : Укр. енцикл., 2002. Т. 4. С. 189–190.

REFERENCES:

1. Podorozhna T. S. Pravovyi poriadok: teoretyko-metodolohichni zasady konstytutsionalizatsii : monohrafiia. Kyiv : Yurinkom Inter, 536 s.

2. Zahalna deklaratsiia prav liudyny : mizhnar. dok. vid 10.12.1948 / OON. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (data zvernennia: 10.03.2025).

3. Mernyk A. M., Kuzmina V. O., Burlakov B. M. Obmezhenia prav i svobod liudyny v suchasnykh umovakh: teoretychnyi i praktychnyi aspekty. Restrictions on Human Rights and Freedoms in Modern Conditions: Theoretical and Practical Aspects. 2020. № 2. S. 42–46. URL: http://lsej.org.ua/2_2020/11.pdf (data zvernennia: 10.03.2025).

4. Konstytutsiia Ukrainy : Zakon vid 28.06.1996 № 254k/96-VR. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (data zvernennia: 10.03.2025).

5. Shymon O. M. Obmezhenia ta zaborony yak zasoby zapobihannia administratyvnym

pravoporushenniam, poviazanyim z koruptsiieiu, u diialnosti derzhavnykh sluzhbovtstv v Ukraini : dys. ... d-ra filosofii : za spetsialnistiu 081. Zaporizhzhia, 2020. http://phd.znu.edu.ua/page/PhD/Shymon_dis.pdf (data zvernennia: 10.03.2025).

6. Savenkova I. Ye. Pravomirne obmezhenia prav i svobod liudyny v mizhnarodnomu pravi. Zakarpatski pravovi chytannia : mater. VII Mizhnar. nauk.-prakt. konf. / za zah. red. V. I. Smolanky, Ya. V. Lazura, O. Ya. Rohacha, I. M. Poliuzhyn. Uzhhorod : Vyd-vo UzhNU «Hoverla», 2015. T. 1. S. 229–233. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/20626/1/pravomirne%20obmezhenia%20prav%20i%20svobod%20liudyny%20v%20mizhnarodnomu%20pravi.pdf> (data zvernennia: 10.03.2025).

7. Rabinovych S. Pryrodno-pravovi zasady yurydychnoho rehuliuвання suspilnykh vidnosyn v Ukraini : dys. ... d-ra yuryd. nauk : 12.00.12. Lviv, 2010. 440 s. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/299/1/%D0%A0%D0%B0%D0%B1%D1%96%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87%20%D0%A1.%D0%9F..pdf> (data zvernennia: 10.03.2025).

8. Muzyka I. V. Istoriiia vchen pro derzhavu i pravo. Kyiv : Vyd-vo Vyshchoi shkoly prava pry In-ti derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy, 2000.

9. Drobyshevskiy S. A. Klasychni teoretychni uiavlennia pro derzhavu, pravo i polityku. Kyiv : Vyd-vo KDU, 1998.

10. Savchenko V. O. Svoboda voli v tsyvilnomu pravi : monohrafiia. Vinnytsia : UKRLOHOS Hrup, 2024. 466 s.

11. Fihel Yu. O. Teoretychni aspekty obmezhenia prav liudyny. Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». Ser. : Yurydychni nauky. 2016. № 837. S. 357–361. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/jun/5037/vnulpurn201683759.pdf> (data zvernennia: 10.03.2025).

12. Case of Malone v. The United Kingdom (Application no. 8691/79), ECHR 2 August 1984. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57533> (viewed on 10.03.2025).

13. Case of Amann v. Switzerland (Application no. 27798/95), ECHR 16 February 2000. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-58497> (viewed on 10.03.2025).

14. Case of Rotaru v. Romania (Application no. 28341/95), ECHR 4 May 2000. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58586> (viewed on 10.03.2025).

15. Rabinovych P. M. Norma prava. Yurydychna entsyklopediia : u 6 t. / redkol. : Yu. S. Shemshuchenko (holova) [ta in.] ; NAN Ukrainy, In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho. Kyiv : Ukr. entsykl., 2002. T. 4. S. 189–190.

Стаття надійшла до редакції 28.04.2025